

הרב חנוך וקסמן פרשת ויחי

דמעותיו של יוסף

ניתוקו של יוסף

ההקבלה בין מות יעקב לבין מות יוסף

ספר בראשית מסתיים במותו של יוסף (נ:כג-כו): יוסף בורך בחיים ארוכים, והוא אף זכה לראות את נכדיו ואת ניניו, שנולדו על ברכיו (נ:כג). לפני מותו הוא מסביר לאחיו שהוא עומד למות, והוא משביע אותם להעלות את עצמותיו כאשר ה' יפקוד אותם ויעלה אותם לארץ כנען (נ:כה). לאחר מכן הוא מת, נחנט, ומושם בארון במצרים (נ:כו).

למעשה, אלה לא הפסוקים היחידים בפרשה העוסקים במוות: כמעט כל פרשת ויחי, הפרשה האחרונה בספר בראשית, מקדישה את עצמה למותם של שני אנשים - יעקב (מז:כח-נ:יג) ויוסף (נ:כג-כו).

ההתאמה בין שני חלקי הפרשה גדולה יותר מאשר רק נושאם הכללי: כמבוי לסיפור מיתתם, התורה מתארת את חייהם של יוסף ושל יעקב במילה "ויחי", מילה המצויה פעמיים בלבד בכל החטיבה בספר העוסקת באבות (מפרק יב' ואילך - מז:כח, נ:כב). הן יעקב והן יוסף מתוארים כאנשי משפחה בעלי קשרים טובים עם ילדיהם, נכדים וניניהם - בברכתו לאפרים ומנשה, נכדיו, יעקב קובע כי הם יחשבו כראובן וכשמעון, בניו (מח:ה), ועל ניניו של יוסף נאמר כי הם "ילדו על ברכי יוסף" (נ:כג). גם יעקב וגם יוסף מבקשים שבועה מבני משפחתם לפני מותם, בקשר להעברת גופותיהם לקבורה בכנען (מז:ל, נ:כה). בנוסף לכך, כפי שיעקב מקבץ את בניו ומספר להם את העתיד לקרות באחרית הימים (מט:א), בברכות יעקב המפורסמות (מט:א-כח), כך יוסף מספר ל"אחיו" בני ישראל על תוכניותיו של ה' להעלות אותם ממצרים (נ:כד). יוסף מת ונחנט, וכן יעקב (נ:כו-מט:לג, נ:ב, בהתאמה).

הניגוד בין מות יעקב לבין מות יוסף

ההקבלה בין מותו של יעקב לבין מותו של יוסף מבליטה את ההבדלים בין שני האירועים. בעוד שמותו של יעקב מתואר בשבעים וארבעה פסוקים בקירוב (מז:כח-נ:יג), מותו של יוסף מתואר בארבעה פסוקים בלבד. יעקב "נאסף אל עמיו" (מט:לג), כל הציבור כולו מתאבל עליו אבל רב (נ:ג-ד, י), והוא מקבל כבוד רב במותו (נ:ז-יא). לעומת זאת, גופתו של יוסף רק מונחת בארון (נ:כו), ואנו איננו שומעים על אבל פומבי או על כבוד לו זוכה יוסף במיתתו, אפילו לא על ידי בני ישראל.

כמו כן, יעקב מבקש להקבר מלכתחילה בכנען, וליתר דיוק - במערת המכפלה, כדי להיקבר עם אבותיו (מז:ל, נט:כט-לא). בניגוד מובהק לכך, יוסף מבקש רק שכאשר ה' יפקוד

"אתכם", כלומר את בני ישראל וצאצאיהם, ויעלה את ישראל אל הארץ שהובטחה בשבועה לאבות (נ:כד), "והעלתם את עצמתי מזה" (נ:כה); הוא איננו מבקש קבורה מיידית בכנען, והוא אכן נקבר במצרים. (נ:כו). יוסף אף אינו מכנה את הנשבעים בגוף ראשון רבים ('אנחנו') אלא בגוף שני ('אתם'); אבותיו וארצם הפכו ללא יותר משמות מעוררי נוסטלגיה - לא מקומות שאפשר להגיע אליהם ברגל.

במישור מסויים, ניתן להסביר בקלות את הניגודים הללו. יוסף אינו יעקב; הוא לא היה אחד מן האבות, ולכן תיאור מותו אינו נרחב כשל אביו. בנוסף לכך, זמן רב - שישים וארבע שנים, אם נדייק - עבר בין מותו של יעקב לבין מותו של יוסף (ראו מא:מו, מה:יא, מז:כח, נ:כו); המצב הפוליטי השתנה, ללא ספק, וכעת האבות וארצם הם לא יותר מזכרון מופשט. הגירות במצרים - בלשון ברית בין הבתרים - כבר התחילה, ואין ליוסף אלא לקוות להגשמתה של הברית בעתיד.

אולם, הסברים אלו הם, לדעתי, חלק מן הסיפור עצמו: ההקבלה בין שני הסיפורים, תוך התעלמות מן הזמן שעבר ביניהם, נועדה, כנראה, לשרת מטרה מסויימת. חוסר הקשר בין יוסף ל"אחיו", העדר ההזדהות האישית בין יוסף לבין "אבותיו" וכנען, העדר טקסי אבל והקבורה במצרים - כל אלו נועדו להדגיש את הניגוד למותו של יעקב. התמונה המצטיירת מכל העובדות הללו היא כי יוסף, אף בסוף חייו, נותר נפרד מאחיו, משפחתו, מורשתו ועמו. ייתכן שהוא המנהיג, אך הוא איננו "בן ישראל" כפי שיעקב היה; הוא מנוכר - "אאוטסיידר".

סופו הטראגי של יוסף

פברוק המסר ליוסף

נושא טראגי זה מובלט על ידי החלק בפרשה שאינו מתאים לסכימה הדו-נושאית שתוארו לעיל, החלק המקדים את מותו של יוסף.

לאחר מותו של יעקב, אחיו של יוסף חוששים שמא הוא יתנקם בהם בשל הרעות שהם עוללו לו (נ:טו). בכדי למנוע זאת, הם שולחים יחדיו מסר ליוסף:

וַיֵּצְאוּ אֶל יוֹסֵף לְאָמֵר, אָבִיךָ צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר,
כֹּה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף, אֲנֵנּוּ שָׂא נָא פֶשַׁע אֲחִיךָ וְחַטָּאתָם
כִּי רָעָה גְּמִלוֹךְ. וְעַתָּה שָׂא נָא לִפְשַׁע עַבְדֵי אֱלֹקֵי
אָבִיךָ...
(נ:טז - יז).

רש"י על אתר מזכיר לנו שיעקב מעולם לא חשד כי יוסף יתנקם באחיו לאחר מותו, והוא מעולם לא ציווה את אחים דבר בעניין זה; המסקנה העולה מכך היא, איפוא, כי דברי האחים הם פיקציה. הבנה זו מתחזקת על ידי העובדות שהמסר נשלח לאחר שהאחים "ראו" שיעקב מת ובעקבות ההתייעצות הפנימית ביניהם המתחילה במילים "ויאמרו לו ישטמנו יוסף..." (נ:טו); הקשר בין דברי האחים לבין

ריחוקם וניכורם של האחים

תפקידו של יוסף כפטרוני המשפחה

מדוע אחיו של יוסף עדיין רחוקים ממנו? מדוע עצבות וניכור מלווים אותו עד לסוף ימיו? תשובה חלקית היא כי זהו גורלו של יוסף; על מנת למלא את תפקידו כמפרנס של אחיו, והוא צריך להמשיך לשחק את התפקיד של המשנה למלך מצרים. יוסף מבטיח לכלכל את אחיו מן הרגע הראשון שהוא מתוודע אליהם (מה:יא), וזאת משום שיש עוד חמש שנים לרעב; בשל כך אומר יוסף, עליהם לרדת במהירות למצרים, שם הוא יוכל לדאוג להם (מה:יג). אולם, תפקיד זה ממשיך גם לאחר שבע שנות הרעב: כאשר הוא מרגיע את אחיו ומוחל להם על מעשיהם, יוסף גם מבטיח לדאוג להם ולילדיהם (נ:כא); נראה שבני ישראל נשארו סמוכים עד סוף ימיהם על שולחן יוסף.

ייתכן שהתפקיד שיוסף מילא היה יותר מאשר כלכלי גרידא. מותו של פרעה ועלייתו של מלך "אשר לא ידע את יוסף" גרמו לרדיפות ולשעבוד של ישראל במצרים (שמות א:ח-יא); השפעתו ומותו של יוסף היו, במבט לאחור, רגעים של שינוי משמעותי במצב בחברתי והפוליטי של בני ישראל; ללא התמיכה של יוסף והמצאותו בחוגי השלטון, בני ישראל הפכו עד מהרה לבני ערובה לגחמותיהם של שליטי מצרים, ולאחר כן שועבדו לעבדות.

אם כן, יוסף חי חיי אציל מצרי שנים רבות לאחר שמשפחתו באה למצרים וישבה בגושן, ואף לאחר מותו של אביו; הוא נפרד - פיזית ותרבותית - מאחיו, אשר נמצאים בגושן (מה: ורמב"ן שם, מו:לג-מז:ו). אמנם ייתכן - ואף סביר להניח - כי יוסף נפגש עם אחיו, אך אחיו אינם רואים בו בן משפחה; הוא מילא יותר ויותר את תפקיד נותן החסות המצרי ופחות את תפקיד האח. זהו, אם כן, הסיבה לניכור ולעצבות, שהיא הטרגדיה של יוסף.

חוסר האמון של האחים במחילת יוסף

אולם, זהו הסבר חלקי בלבד; עלינו לתת את דעתנו גם ליחסים הבין-אישיים השוררים במשפחת יעקב. לשם כך, נשוב אל הכתוב המספר על דמעותיו של יוסף.

יוסף בוכה בתגובה למסר שאחיו שלחו לו, מסר המכיל צוואה שקרית של יעקב לפי מותו, בה יעקב מבקש מיוסף לסלוח לאחיו ולהמנע מנקמה בהם (נ:טז-יז). נראה כי יוסף איננו מגיב לכך, ובעקבות זאת האחים עולים לרגל ליוסף; הם וודאי פחדו מן הגרוע מכל. בדיוק כפי שעשו שבע עשרה שנה לפני כן, כאשר הם גילו את גביע הכסף באמתחת בנימין, האחים כורעים לפני יוסף ומציעים את עצמם לעבדות (מד:יז, טז, נ:יח). כפי שיוסף בכה בתגובה להצעה הראשונה, אך לא בפני אחיו (מב:כד, מג:ל), כך הוא בוכה בתגובה להצעה השנייה - ושוב הוא בוכה לבדו (נ:יז-יט). הקבלה נוספת בין שני האירועים היא שכפי שרגשות אשם הניעו את הצעת העבדות הראשונה, כנסיון "תיקון-תשובה" למכירת יוסף (מד:טז, רש"י), רגשות דומים מניעים את הצעת העבדות השנייה (נ:טו).

בנקודה זו יוסף מגיב:

המציאות, אינו חזק יותר מן הפעם האחרונה בה האחים 'ראו', 'אמרו' ו'שלחו' (בסיפור מכירת יוסף - לז:יח, יט, לב, בהתאמה). כפי שבסיפור מכירת יוסף ההתייעצויות הובילו לשליחת הכותנת אל יעקב, בנסיון לרמותו, כך עתה שם שולחים ליוסף מסר בנסיון לרמות אותו. אולם, יוסף מכיר טוב מידי את הרמאות השקופה של אחיו; הוא בוכה למשמע דבריהם (נ:יז).

בכיותיו של יוסף

זו הפעם השביעית, בכל מחזור הסיפורים אודותיו (מד:כד, מג:ל, מה:ב, יד, מו:כט, נ:א, נ:יז), בה יוסף בוכה.

אנו יכולים לאפיין באופן כללי שני סוגי בכי. הראשון הוא בכי המבטא קשר ואינטראקציה עם אדם אחר, כמו הבכי על יעקב המת (נ:א) או דמעות הבכי במפגש בין יעקב ליוסף (מו:כט) ובין יוסף לבנימין (מה:יד). הסוג השני הוא בכי ייחודי ליוסף, והוא מסמן בדידות ובידוד; אלו הן דמעות של שנים של עצב וניכור, הבכי שנאגר ביוסף כאשר לא היה לו בפני מי לתנות את צרותיו (למשל כאשר יוסף לא גילה את עצמו לאחיו), בתערובת של עצב, אהבה, תשוקה וניכור. בכי זה מופיע כאשר יוסף בוכה לבדו בחדר (מב:כד, מג:ל) וכאשר הוא מתוודע אל אחיו (מה:ב).

הבכי האחרון של יוסף משלים תבנית טראגית. שלושת הפעמים האחרונות בהן יוסף בוכה (מב:כד, מג:ל, מה:ב) ייחודיות ליוסף, והן משקפות סצנות ייחודיות לסיפורו - ניכורו מן האחים והתוודעותו אליהם; שלשות הראשונות, לעומת זאת (מה:יד, מו:כט, נ:א), קשורות ליחסי משפחה תקינים עם יעקב ובנימין. שלוש הבכיות האחרונות מתקנות את שלוש הבכיות הראשונות; יחסיו עם אחיו מאביו ומאמו ועם אביו משלימות את החסר לו ביחסיו עם אחיו-למחצה.

אולם, סוף הסיפור עצוב; הבכי האחרון שוב משאיר את יוסף לבדו. אחיו מפחדים ממנו וחושבים שהוא יתנקם בהם, והם אפילו אינם יכולים לעמוד מולו ולדבר עמו (לשלום?) - הם מתחבאים מאחורי שליחים ושקרים. למרות שבע עשרה שנים של תמיכה כלכלית ופרנסה טובה שסיפק יוסף לאחיו (מז:כח) - משך זמן דומה לזמן שבילה עמם בצעירותו, בה השניא את עצמו עליהם (לז:ב) - הוא אינו יותר קרוב אליהם משהיה קודם.

ספר בראשית, אם כן, מסתיים בסופו הטראגי של יוסף. סוף זה מסופר בשני חלקים. מיד לאחר מותו וקבורתו של יוסף, יוסף בוכה את בכיו הייחודי בפעם האחרונה (נ:יד-כב), ובכך הוא מסמל את הניתוק והניכור שלו מאחיו. בסיום אותו קטע אנו קוראים כי יוסף ואחיו חיו במצרים, וכי יוסף מת בגיל מאה ועשר (נ:כב). כלומר, האחים חיו עם יוסף יחד עם אביהם שבע עשרה שנה; לאחר מות אביהם הם שלחו ליוסף מסר, ולאחר מכן הם חיו עמו במצרים עוד ששים וארבע שנים. זהו פרק זמן לא מבוטל; האם הזמן הרב, בצירוף מחילתו הכנה של יוסף, גרמו להתקרבות האחים? נראה שלא; יוסף איננו ממש חלק מבני ישראל, והוא עדיין רחוק מאחיו; לא ברור אם הם התאבלו עליו כלל.

כאן אנו מגיעים לנקודה הסופית. צדיקותו של יוסף כוללת הרבה יותר מביטול הסבל שלו בעבר. אחת החידות הקשות בין החידות הרבות בסיפור יוסף ואחיו, היא השאלה מתי בדיוק יוסף הבין שה' שלח אותו לכלכל את אחיו. מה גרם לו להגיע למסקנה כי ייעודו הוא להיות שר האספקה והקיצוב המצרי? מתי הוא החליט כי הוא נשלח כדי לכלכל את משפחתו?

בשיעור לפרשת מקץ הצעתי שתי אפשרויות. הראשונה היא שהייתה זו הארה רגעית. יוסף פעל עד הרגע האחרון להגשמת החזון להיות מלך לאחיו; ייתכן כי הוא ראה את עצמו ואת כל בני רחל כדחויים (בדומה לעשיו ולישמעאל), ולכן הוא רצה לקחת את בנימין אליו למצרים. אולם, ברגע אחד - וכהרף עין - יוסף נוטש דרך זו ומאמץ פרשנות חדשה לאירועים: ה' שלח אותו למצרים כדי להגן על משפחתו. ההצעה השנייה הייתה שההחלטה התחילה להבשיל ברגע שהאחים באו לקנות מזון. בנקודה זו יוסף התחיל להבין שמשפחתו זקוקה לו, שעליו לפעול למען פיוס ולהביא את משפחתו למצרים ולעזור להם - ושזו מנת חלקו מאת ה'.

מכל מקום, יוסף מעצב את חייו ואת תפיסת גורלו בהתאם להבנתו את צרכי משפחתו. הוא מעמיד את הצרכים הבסיסיים של משפחתו, של אביו ואחיו, מעל כל הנבואות והחלומות או הקריאות שלו בהם. הוא נותן מעצמו בהקרבה ובמוסריות שאין להבין; גם האחים לא מבינים זאת: חוסר ההבנה שלהם מדאיג אותם ומרחיק אותם מיוסף - ומעצב את הטרגדיה שלו.

גורל ומוסר

לפני סיום, הייתי רוצה לומר מספר מילים נוספות בנוגע לצדיקות, גורל, והמבנה הכללי של ספר בראשית.

עיקר הספר כולל את סיפורי האבות; החל מפרק יב' הספר זונח את האוניברסלי ופונה אל עבר הפרטי, ובעיקר לעבר אבות האומה הישראלית, אברהם יצחק ויעקב. התמקדות זו מעלה לדיון את הבעיה המהותית בכלילת סיפורי יוסף בספר בראשית: עלילות יוסף ואחיו צריכים להיות לא יותר מפרק חולף בחייו של יעקב, שהוא, כאמור, העיקר; מותו של יעקב הוא, איפוא, הסוף המצופה לספר בראשית. במילים אחרות, כיצד סיפור יוסף, המוסיף עוד דור על שלוש הדורות של האבות, מתאים לספר בראשית?

בשיעור לפרשת וישב טענתי, על מנת לפתור את הבעיה, כי יש לספר מבנה משולש: החלק השלישי (לז:א-נ:כו) אינו עוסק עוד בכריתת הברית אלא במימושה וביישומה, ולכן הוא כולל את הירידה למצרים ומתמקד בשני הגיבורים לעתיד של האומה, שזרעם יוביל את בניה למשך זמן רב - יוסף ויהודה.

לחילופין, ניתן להציע הסבר אחר. ספר בראשית דן בבעיית הגורל והבחירה המוסרית; פעמים רבות שני המשתנים הללו קיימים במתח מסויים ביניהם, ומתח זה מתואר באמצעות מספר סיפורים המנגידים את הנבואה והחזון לנאמנות למשפחה: אברהם צריך לבחור בין נבואתו לבין בניו - הוא מצטווה להקריב את יצחק ולשלח את ישמעאל;

ויאמר אלהם יוסף אל תיראו, כי התחת אלוקים אני. ואתם חשבתם עלי רעה, אלוקים חשבה לטובה, למען עשה כיום הזה להחית עם רב. ועתה, אל תיראו, אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם. וינחם אותם, וידבר על לבם. (נ:יט כא).

התגובה של יוסף מזכירה לנו מאוד את דבריו שבע עשרה שנים קודם לכן, כאשר הוא התוודע לאחיו. יוסף הסביר לאחים שאל להם להעצב, "ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הנה, כי למחיה שלחני אלוקים לפניכם", וכי ההשגחה סבבה את הבאתו למצרים "להחיות לכם לפליטה גדלה", ולכן "לא אתם שלחתם אתי הנה, כי האלוקים". כמו כן, הוא הביטח אז לכלכלם במשך שנות הרעב (מה:יא).

ההקבלה הכפולה נועדה להראות לנו שלמרות דבריו המרגיעים ומלאי האחוה של יוסף, המחילה הגמורה, ייחוס קורותיו ועלילותיו להשגחה ודאגתו לאחיו במשך שבע עשרה שנה - שום דבר לא השתנה; האחים אכולים רגשות אשם ומאמינים שהדבר העומד בראש מעייניו של יוסף הוא הנקמה בהם. אולם, יוסף אינו נוטר טינה; אין לו אלא לבכות ולחזור בעייפות על דבריו הקודמים: הכל בידי שמים, הוא מוחל לאחיו וימשיך לכלכלם.

בדיוק כאן נחשף מקור הטרגדיה של יוסף. האחים אינם יכולים לשים את אירועי המכירה מאחוריהם. למרות שיוסף אומר כי "אלוים חשבה לטובה" (נ:כ), האחים אינם יכולים להפסיק לחשוב על ה"רעות" שהם עוללו לו (נ:טו); הם אינם יכולים לתפוס את מחילתו, ובשל כך הם נרתעים ממנו ומתרחקים ממנו. הם נושאים בחלק מן האחריות לטרגדיה של יוסף.

צדיקותו הטראגית של יוסף

מדוע האחים לא מאמינים ליוסף, שאמר כבר כמה פעמים שהוא לא מאשים אותם, וכי ה' שלט בכל המאורעות? ייתכן שהם מרגישים אשמה, למרות תשובתם השלמה, וידויים וסירובם לחזור על חטאם ולמכור את בנימין לעבדות תמורת הגביע (מד:יח-לד)¹; הם רואים את עצמם ראויים לעונש - ולכן הם רואים את יוסף כזכאי להעניש. הם אינם יכולים לקבל שום נקודת מבט אחרת.

אולם, יש כאן יותר מכך: יוסף מפגין צדיקות יוצאת מגדר הרגיל כאשר הוא מוחל לאחיו. הם מכרו אותו לעבדות, וגם אם נשים בצד את הניכור, העוינות והשנאה שהיו מנת חלקו בבית אביו (מא:נא), האחים כפו עליו גלות ארוכה (שלוש עשרה שנה) כעבד בארץ זרה, רובן כאסיר. יוסף סולח לאחיו לגמרי, אינו נוטר טינה, ומקדיש את שארית חייו כדי לכלכל ולהגן על האנשים אשר גרמו לו סבל. הוא חוזר פעמים רבות על הקביעה כי ה' שלח אותו למצרים כדי לדאוג למשפחתו בזמנים קשים; הסבל שהוא עבר לא נחשב בעיניו. בדיוק את הביטול העצמי והצדיקות הזו האחים אינם יכולים לדמיין; לדעתם, יוסף חייב לנטור טינה, וברור כי שונא אותם במעמקי כליותיו וליבו.

¹ עיין בשיעור לפרשת מקץ.

כל הזכויות שמורות לישיבת הר עצינן, תשס"ו
עורך: אייל קסנר

בית המדרש הוירטואלי שלידי ישיבת הר עצינן
האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>

האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>

משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דואל: office@etzion.org.il

רבקה יודעת שיעקב הוא הנבחר ושרב יעבד צעיר, והיא מעדיפה לממש את החזון במחיר הרמאות והשקר ליצחק - החלטה שהמיטה אסון על היחסים בין בני המשפחה; בפרשת וישלח שאלנו האם יעקב יתייחס לעשיו כמושא הנבואה, כמי שעליו לעבוד את יעקב "הצעיר", או כאח שיש להתפייס עמו.

באור זה, סיפור הדור הרביעי של יוסף ואחיו - והסיפור של יוסף ויהודה בפרט - ממשיכים את הדיון שהתקיים לאורך כל הספר. גם יוסף וגם האחים פועלים באמצעות חזון: יוסף הוא בעל החלומות, והאחים הם בניו של יעקב, יורש ברכות אברהם. מי ישלוט ומה יהיו היחסים ביניהם? יהודה ויוסף בוחרים באפשרות הקיצונית. יהודה מציע לכרות את עצמו מכלל ישראל כדי להציל את בנימין - הוא מוכן להיות עבד במצרים למען אביו ומשפחתו, ובכך הוא מוותר לא רק על המנהיגות, אלא גם על החברות במשפחה. זהו גם הפתרון של יוסף: הוא מזניח את חזונו ואת חלומותיו למען שלומה של המשפחה.

לעיון נוסף

1. ראו מה:ב-ג, יד-טו. מה הייתה התגובה המיידית של האחים להתגלותו המפתיעה של יוסף? כיצד תגובה זו מטרימה את מעשיהם לאחר מות יעקב?

2. א. ראו מח:א-ח. מדוע יעקב מזכיר את מותה וקבורתה של רחל? ראו רש"י מח:ז, וכן מז:כח-מח:א - מדוע הפסוקים הללו קשים לשיטת רש"י? נסו לחשוב על הסבר חלופי.

ב. מדוע יעקב שואל (מח:ח) "מי אלה"? (ראו ראב"ע, ולפתרונות נוספים - כח:יח או מח:טו, כא-כב ושני החלקים הראשונים של השיעור לעיל).

3. קישור ארבע הדורות של ספר בראשית, כפי שתואר על ידינו בסוף השיעור, יכול להוביל אותנו למסקנה שכל דור נוטה יותר מקודמו לטובת המוסר/משפחה ופחות לטובת החזון/גורל/נבואה. לפי פרשנות זו, אברהם ויהודה/יוסף עומדים בקצוות מנוגדים של הספקטרום. האם קביעה זו נכונה? האם, לאור ההקשרים של המקרים שתוארו לעיל, אנו יכולים לנסח קריטריונים מתי יש לציית לנבואה ומתי יש לשעות למוסר? מהן הנסיבות המיוחדות של עקידת יצחק ושל שילוח ישמעאל? כיצד נוכל לקרוא את מעשיה של רבקה לאור זאת?

4. ראו טו:יג; קראו שוב את מד:יג, טז, נ:יח לאור הבטחת ה' לאברהם. האם, על פי קטעים אלו, ניתן להבין בצורה שונה לגמרי את יהודה? האם אנו יודעים בוודאות שצאצאי אברהם יודעים על הנאמר בטו:יג?